

УДК 81.411.21

ЗБЕРЕЖЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ФУНКЦІЙ АРАБСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ПІД ЧАС ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Задко Т. П.

Національна академія Служби безпеки України

У статті здійснено спробу різновекторного аналізу фразеологізмів із погляду специфіки підбору й застосування перекладацьких трансформацій, образної інтерпретації та відтворення їх стилістичного ефекту. Здійснено комплексне дослідження прийомів перекладу фразеологічних одиниць з арабської мови українською з урахуванням стилістичних особливостей.

Ключові слова: фразеологізм, стилістична функція, прийоми перекладу, інтерпретація, міжкультурна адаптація.

Задко Т. П. Сохранение стилистических функций арабских фразеологизмов при их переводе на украинский язык. В статье предпринята попытка разностороннего анализа фразеологизмов с точки зрения специфики подбора и применения переводческих трансформаций, образной интерпретации и воспроизведения их стилистического эффекта. Осуществлено комплексное исследование приемов перевода фразеологических единиц с арабского языка на украинский с учетом стилистических особенностей.

Ключевые слова: фразеологизм, стилистическая функция, приемы перевода, интерпретация, межкультурная адаптация.

Zadko T. P. Saving stylistic functions of Arabic phraseological units during its translation into Ukrainian. The article attempted a comprehensive analysis of phraseology from the perspective of the selection specific and application of translation transformations, imaginative interpretation and reproduction of their stylistic effect. It presents the complex research techniques of phraseological units translation from Arabic into Ukrainian considering stylistic features.

Key words: phraseological unit, stylistic feature, translation techniques, interpreting, intercultural adaptation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фразеологія – це духовна та матеріальна спадщина народу, втілена в мові, що слугує відображенням культурного надбання етносу, його історії й сьогодення. Процес формування і становлення фразеологізмів відбувається на основі образного уявлення про дійсність і зумовлює високу інформативність фразеологізмів як мовних одиниць. Вони активно використовуються як усному, так і в писемному мовленні, збагачуючи його в стилістичному, емотивному та культурному аспектах. Фразеологізми як мовні одиниці не лише виконують номінативну функцію, а й впливають на читача, викликаючи в нього певну емоційну та образну реакцію. Проблема перекладу фразеологізмів була й залишається темою багатьох досліджень. У зв'язку з національно-культурною специфікою цих мовних одиниць виникає необхідність проаналізувати міжкультурну адаптацію та семантико-стилістичний аспект разом із міжмовними трансформаціями й інтерпретуванням. Тому останнім часом усе більш актуальним стає визначення стилістичного та лінгвокультурного аспектів фразеології. Стилiстична функція фразеології полягає в забезпеченні передачі предметно-логічного змісту в кореляції з експресив-

ною, емотивною, образною й естетичною інформацією; у взаємодії цих понять під час передачі думки та почуттів, у загальному ідейному впливі тексту перекладу на реципієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фразеології арабської мови досліджено в працях В. Д. Ушакова, В. С. Морозової, Р. А. Бекірова. Тим не менше, проблеми перекладу арабських фразеологізмів і, зокрема, їх стилістичного аспекту залишаються не розкритими та малодослідженими. Щодо арабсько-українського перекладу фразеологізмів варто зазначити, що сучасні ґрунтовні наукові праці з цієї проблеми практично відсутні. **Актуальність** дослідження полягає у вивченні фразеологізмів із погляду їх перекладу й образної інтерпретації, що зумовлене необхідністю адекватного висвітлення як загального значення, так і образного змісту фразеології, відтворення його стилістичного ефекту й пошуку адекватного варіанта передачі фразеологічної одиниці.

Мета статті полягає в здійсненні комплексного дослідження прийомів перекладу фразеологічних одиниць арабської мови українською та способів передачі предметно-логічного змісту в кореляції з експресивною, емотивною, образною та естетичною інформацією.

Основні завдання – дослідити й класифікувати прийоми перекладу фразеологічних одиниць арабської мови українською, здійснити порівняльно-

зіставний аналіз фразеологізмів арабської та української мов, описати стилістичний аспект їхнього перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологізми забезпечують виразність і експресивність тексту, наповнюють його колоритом і національним шармом. Уважається, що повноцінний літературний переклад фразеологічних одиниць залежить від співвідношення мови оригіналу та мови перекладу. У випадку з арабськими фразеологізмами процес підбору й залучення перекладацьких трансформацій ускладнюється особливостями східної ментальності та суттєвими, до певної міри полярними розбіжностями у способі життя українського й арабського етносів, а також тісною кореляцією з культурними та історичними змінами, які переживає суспільство.

Невід'ємною складовою перекладу фразеологізму є передача його образного й естетичного змісту, а також загального стилю. Для адекватного сприйняття фразеологізму реципієнтом стиль і образність перекладу та оригіналу мають бути ідентичні. Під поняттями «стиль» і «стилістика» тексту чи перекладу варто розуміти своєрідність мовлення, пряму, його національного забарвлення; принцип, що надає єдиного відтінку, тону та колориту тексту. Більшість дослідників виділяють 4 основні способи перекладу фразеологічних одиниць арабської мови українською. Розглянемо кожний із них у розрізі стилістичного аспекту перекладу:

1. Фразеологічний еквівалент – спосіб перекладу, який передбачає використання повного відповідника в українській мові за умови збереження змісту, образності й стилістичного ефекту арабського оригіналу. Фразеологічний еквівалент має приблизно однаковий компонентний склад і лексико-граматичні показники, а також, як правило, незалежно від контексту він має відповідати тим самим денотативним і конотативним значенням. Цей спосіб виключає наявність специфіки національного забарвлення. Збереження стилю при такому перекладі не викликає проблем, оскільки фразеологічні одиниці, що мають еквівалент в іншій мові (чи навіть не в одній), зазвичай не є експресивно забарвленими, не містять реалій арабського світу, національного духу та колориту. Використання прийому абсолютного еквівалента надає можливість найбільш точно відтворити арабський фразеологізм, але таких еквівалентів – обмежена кількість, у своїй більшості це інтернаціональні мовні одиниці, що були запозичені як арабською, так і українською мовами. Переклад арабських фразеологізмів за допомогою фразеологічного еквівалента полягає в тому, щоб знайти повний відповідник фразеологізму в словнику. Однак ситуація з арабсько-українським перекладом ускладнена незначною кількістю ґрунтовних досліджень питання арабської фразеології через призму співвідношення з українською мовою, відсутністю арабсько-українських фразеологічних словників. Тому перекладачеві потрібно вдаватися до більш потужного арсеналу засобів пошуку відповідника, таких як наукові дослідження, статті, інтернет-джерела. Наведемо приклади перекладу арабських фра-

зеологізмів українською мовою за допомогою фразеологічного еквівалента:

Один за всіх і всі за одного	ةعامجال و ةعامجلل درفالا درفال
Що посієш, те й пожнеш	دصحت عززت ام
Куй залізо, поки гаряче	ايماح ماد ام دي دحلا قرطاً
Любов сліпа	ءاي مع بحلا ني ع
Щедрий на слово, та скупий на діло	و مال لكل اب ي خس وه لم عمل اب حي حش
Не вірити своїм вухам	هي نذا ق دص ي ال
Протягнути руку допомоги	ةدع اس مل ا دي دم

2. Фразеологічний аналог – спосіб перекладу, який передбачає підбір відповідника українською мовою, що має аналогічне значення, але ґрунтується на іншому образі. Фразеологічний аналог повністю відповідає змістовому значенню фразеологічної одиниці арабською мовою, але відрізняється формою вираження: містить синонімічні компоненти, незначні зміни синтаксичної будови, може виражатись більш стисло чи, навпаки, більш розлого. У силу відмінностей ментальності, культури, світосприйняття і способу життя в арабському та українському соціокультурному просторі часто зміна форми фразеологічної одиниці під час перекладу за допомогою способу фразеологічного аналогії полягає в зміні образності, відповідно, використання аналогії передбачає заміну національно забарвлених компонентів. Такий спосіб є особливо незамінним у тому випадку, коли через певні національні реалії у вихідному фразеологізмі він може бути неправильно сприйнятий реципієнтом через національно-культурні відмінності. Тобто, фразеологізм оригіналу передається практично тим самим фразеологізмом, але національна специфіка чи реалія, що може внести певний стилістичний дисонанс у текст перекладу, ніби «стирається». Наприклад, арабський фразеологізм *رئ ارضللك* – «як *дружини одного чоловіка*» є недоречним в українському дискурсі, оскільки поняття полігінії не є зрозумілим українському читачеві, отже, вираз можна перекласти як «як *кішка із собакою*», змінюючи образ, але передаючи зміст; інший фразеологізм *مبشأ من!* – «*схожі як два фініки*» містить чужорідне порівняння для українського читача, в цьому випадку перед перекладачем стоїть завдання: передати фразеологізм аналогом «як *дві краплі води*», при цьому втратити його східний колорит чи застосувати калькування й, можливо, вплинути на образність сприйняття і стиль усього повідомлення, в будь-якому випадку потрібно враховувати компенсаційні можливості контексту з погляду образності, конотації, експресивності, відтінку значення. Переклад вважається вдалим, коли сталий вираз під час перекладу набуває тих самих асоціацій, що і вираз у мові оригіналу, викликаючи в читача перекладу ті самі думки та образи, що й у читача оригіналу. Застосовуючи цей прийом, необхідно зберегти емоційне і стилістичне значення арабського варіанта мовної одиниці, враховувати національне забарв-

лення та спосіб мислення, щоб коректно передати зміст, закладений у фразеологізм, і відтворити його в українському відповідникові. Переклад арабських фразеологізмів українською мовою за допомогою фразеологічного аналогу також вимагає від перекладача використання всіх ресурсів, включаючи інтернет-джерела, художню літературу, наукові дослідження, як українською, так і арабською мовами. Наведемо приклади перекладу арабських фразеологізмів українською мовою за допомогою фразеологічного аналога:

Дослівно: *Не вчи сироту плакати*

Аналог: *Не вчи рибу плавати.*

ميتيلا ملعت ال
ءالكبل

Дослівно: *Купити рибу у воді*

Аналог: *Купити kota в мішку.*

ءامل ايف الكمس يرتشا

Дослівно: *Маленька пташечка в руках, краще ніж десять на дереві*

Аналог: *Краще синиця в руках, ніж журавель у небі.*

ريخ ديلا اب روفصع
قرششلا ايلع قرشع نم

Дослівно: *Закрити очі разом зі снітинками*

Аналог: *Проковтнути образу.*

ءاذق ال ايلع اىضغ

3. Дослівний переклад – калькування. Калькування використовують у тих випадках, коли до читача необхідно донести повне семантико-стилістичне та експресивно-емоційне значення фразеологічної одиниці, її образність і національну специфіку, що неможливо здійснити за допомогою еквівалента чи аналога, тому що за ними втрадиться його самобутність і національна належність. Тим не менше, дослівний переклад може бути доречним, якщо в результаті цього прийому утворюється адекватний відповідник українською мовою, який легко сприймається читачем і передає образність, зміст та емотивність арабського фразеологізму. Такий спосіб надає можливість зберегти стилістичні прийоми, такі як контраст, порівняння, метафора тощо. Складність дослівного перекладу арабських фразеологізмів українською мовою полягає в суттєвих відмінностях світосприйняття українського та арабського етносу. За допомогою калькування перекладач може чітко передати експресивно-емоційне значення арабського вислову, його національний колорит, але в такому разі існує вірогідність, що українському читачеві вони будуть незрозумілі. У цьому випадку, щоб зберегти стилістику вихідного тексту й не створити незрозумілі образи, необхідне чітке розмежування того, де можна перекласти дослівно, а де все ж таки краще обрати описовий спосіб. Тут варто відзначити, що легко сприйматимуться фразеологізми з певними національними відтінками, але такі, що викликають у читача точні образи, тобто

такі, які хоч деякою мірою перегукуються з українськими реаліями та наявними в українській мові виразами. Розкриваючи семантико-стилістичний аспект перекладу при калькуванні, потрібно зазначити, що головну роль у виборі вдалого варіанту і способу перекладу відіграє контекст, адже він орієнтує та інформує реципієнта, доповнює й розкриває образи, які закладені у фразеологізмі, компетенсе можливу лакунарність у мові перекладу. Ще одна складність, що виникає при калькуванні, – це ситуація, за якої у фразеологізмів, що ніби зрозумілі та мають на перший погляд прозорий зміст, значення дещо відрізняється від образу, який викликає дослівний переклад, наприклад, арабський вираз *ايلع فقول* – *дослів.* «стояти на своїх ногах» розуміється як «твердо стояти на ногах», тобто бути незалежним, життєздатним і мати всі необхідні засоби для повноцінного існування, але його істинне значення «*пробивати собі дорогу, серйозно братися за справу*»; так само *متدلج نم جرخ* – *дослів.* «вилізти зі своєї шкіри» розуміється як «зі шкіри пнутися», докласти усіх зусиль, але значення фразеологізму – «*робити інакше, не так, як прийнято*». Отже, переклад за допомогою калькування полягає у створенні зрозумілої образно насиченої фразеологічної одиниці, при чому цей образ має повністю точно відповідати стилістичному та експресивно-емоційному значенню вихідного тексту. Наприклад:

Не буває біди, після якої б не настало полегшення

جرفل امدعب و ال ا قدش ام و

Терпіння – ключ до радості

جرفل ا حاتفم ربصل ا

Масло з медом (найкраще)

لسع ايلع نمس

Навчайся від колиски до могили

ايل ا دمملا نم ملعلا بلطا
دحلل ا

Слухай, але не вір

قَدصت ال و عمسا

Він фінік від вуглики не відрізняє

قرمئلا نيپ زي مي ال
قرمجل او

4. Описовий переклад – передача фразеологічної одиниці арабської мови за допомогою вільних словосполучень українською. Описовий переклад використовується тоді, коли арабський фразеологізм не має ані відповідника, ані аналога в українській мові. У такому випадку здійснюється переклад не самої фразеологічної одиниці, а її значення. Використання описового способу перекладу зумовлене тим, що варіативність арабської мови, втілена в діалектичних формах, ментальність, наявність лексико-граматичних конструкцій, реалій та інших рис, притаманних лише арабській мові й культурі, спричиняють проблеми взаєморозуміння. Комунікація та переклад в таких умовах передусім передбачає володіння ґрунтовними «фоновими знаннями» – знаннями реалій, національного менталітету, соціокультурного функціонування фразеологізмів в арабомовному просторі. Переклад за допомогою дескриптивного методу передбачає застосування таких засобів, як пояснення, опис,

використання вільних словосполучень – усіх можливих прийомів для чіткого й найбільш удалого пояснення змісту арабського фразеологізму. При описовому перекладі передається загальний зміст фразеологізму, але зазвичай утрачається образність і насиченість. Щоб найбільш точно висвітлити сутність фразеологізму, його експресію і стиль, перекладач повинен осмислити текст, контекст і сам сталий вираз із філософської та світоглядної позицій, із погляду арабського менталітету й культурно-історичних особливостей. Наприклад:

Дослівно: *Підійшов Шан Табаки*

(з відомої арабської історії про юнака Шана та дівчину Табаку)

Варіант перекладу: *Підходить один одному / Два чоботи – пара.*

تقبط ش قفاو

Дослівно: *Це четверта з неможливих речей*

(згідно з народним віруванням, є три неможливі речі:

злий дух – لوغلا, грифон – آقنعل – вірний друг – (يفول لاخلا)

Варіант перекладу: *Це неможливо.*

تالحيحتسملا عبار نم اذه

Дослівно: *Тупіший за бика чи черепаху*

Варіант перекладу: *Тупий як липовий дровитень*

نمو، روٹ نم دلباب

ءافحلس

Варіант перекладу: *Вода – всьому голова*

رمأ كللم ءامل

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фразеологічні одиниці широко використовуються в літературі усіх стилів, тому для досягнення максимальної адекватності під час їхнього перекладу перекладач повинен уміти розпізнати їх, адекватно передати значення, їхню яскравість, виразність і

образність, користуючись різними прийомами перекладу. Невід'ємною складовою перекладу фразеологізмів є передача образного й естетичного змісту, а також загального стилю оригінального тексту. Для адекватного сприйняття фразеологізму реципієнтом стиль і образність перекладу та оригіналу мають бути ідентичні. У своєму дослідженні ми виділили чотири способи перекладу арабських фразеологізмів українською мовою, а саме: фразеологічний еквівалент – спосіб перекладу, який передбачає використання повного відповідника в українській мові, такі фразеологізми зазвичай не мають експресивного забарвлення, не містять реалій арабського світу; фразеологічний аналог – спосіб перекладу, який передбачає підбір відповідника українською мовою, що має аналогічне значення, але ґрунтується на іншому образі. Він повністю відповідає змістовому значенню фразеологічної одиниці арабською мовою, але відрізняється формою вираження: містить синонімічні компоненти, незначні зміни синтаксичної будови; дослівний переклад може бути доречним, якщо в результаті цього прийому утворюється адекватний відповідник українською мовою, який легко сприймається читачем і передає образність, зміст і емотивність арабського фразеологізму. Такий спосіб надає можливість зберегти стилістичні прийоми, такі як контраст, порівняння, метафору тощо; описовий переклад використовується тоді, коли арабський фразеологізм не має ані відповідника, ані аналога в українській мові, при цьому здійснюється переклад не самої фразеологічної одиниці, а її значення.

Одним із головних принципів під час перекладу арабської фразеології є володіння ґрунтовними «фоновими знаннями» – знаннями реалій, національного менталітету, соціокультурного функціонування фразеологізмів в арабомовному просторі. Здійснивши порівняльно-зіставний аналіз фразеологізмів арабської та української мови, ми дійшли висновків, що у процесі перекладу варто звертати увагу на такі фактори: семантику вихідної одиниці, її стилістичну функцію, контекст, культурно-національне забарвлення, внутрішню форму, особливості вживання фразеологізму в арабській мові, фонові знання читача оригіналу та перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь: Ок. 42 000 слов / Х. К. Баранов. – М. : Валерий Костин, 2005. – 944 с.
2. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 416 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : [курс лекций] / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2000.
4. Ушаков В. Д. Фразеология Корана: Опыт сопоставления фразеоречений Корана и арабского классического языка / В. Д. Ушаков. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. – 203 с.
5. Фролов Д. В. Арабская филология: грамматика, стихосложение, корановедение: статьи разных лет / Д. В. Фролов. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 440 с.
6. Шагаль В. Э. Арабский мир: пути познания: межкультурная коммуникация и арабский язык / В. Э. Шагаль. – М. : Институт востоковедения РАН, 2001. – 287 с.